

P O L S K O T

Dragulj u kruni

Prva knjiga tetralogije *Radž*

Prevela
Ivana Jordović

■ Laguna ■

Naslov originala

Paul Scott

THE JEWEL IN THE CROWN

Copyright © Paul Scott, 1966.

Translation Copyright © 2009 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Doroti Ganapati
s ljubavlju*

SADRŽAJ

Prvi deo
GOSPOĐICA KREJN
9

Drugi deo
MAKGREGOROVA KUĆA
86

Treći deo
SESTRA LJUDMILA
147

Četvrti deo
VEČE U KLUBU
199

Peti deo
MLADI KUMAR
247

Šesti deo
CIVILNI I VOJNI
333

Sedmi deo
BIBIGARSKI VRTOVI
436

Prvi deo

GOSPOĐICA KREJN

Zamislite, dakle, predeo, u ovom trenutku mračan, ali čak i takav privlačan devojci koja trči u još tamnijoj senci što je baca zid Bibigarskih vrtova, pojam neizmernosti, razdaljine, onakav kakvim ga je doživljavala gospođica Krejn pre mnogo godina, dok je stajala na mestu gde se završava staza i počinje obradiva zemlja: sasvim drugi predeo, ali takođe u aluvijalnoj ravni između planina na severu i visoravni na jugu.

To je predeo koji je nekoliko sati pre toga, između pljuska i kratkog sumraka, izvukao boju iz spektra sunca na zalasku i obojio svaku svoju površinu koja je mogla da upije svetlost: žutomrke zidove kuća u starom gradu (koje su obojene još i svojom krvavom prošlošću i nesigurnom sadašnjošću); vodu što teče rekom i vodu što miruje u rezervoarima; sjajnu strnjiku, pooranu zemlju udaljenih njiva; asfalt na glavnom putu. U ovom predelu drveće je retko, izuzev oko belih bungalova civilne četvrti. Na horizontu počiva ljubičasta mrlja brdovite zemlje.

Ovo je priča o jednom silovanju, o događajima koji su do njega doveli i za njime usledili, kao i o mestu na kojem se dogodilo. Tu su događaj, ljudi i mesto; sve međusobno povezano, ali ne može se ispričati u celosti bez moralnog kontinuuma ljudskih odnosa.

U slučaju Bibigarskih vrtova bilo je nekoliko hapšenja, bila je istraga. Nije bilo suđenja u pravnom smislu. Posle su ljudi govorili da se nekakvo suđenje ipak vodilo. Zapravo, ti ljudi vele da se događaj koji je počeo uveče 9. avgusta 1942. u Majapuru¹ završio spektaklom dva naroda u nasilnom sukobu, ni prvi ni poslednji put, jer su tada još bili neraskidivo vezani u kraljevskom zagrljaju, tako dugotrajnom i osetljivom da više nisu znali da li se mrze ili vole, kao ni šta je to što ih drži zajedno i kao da magli sliku njihovih pojedinačnih sudbina.

Godine 1942. Japanci su porazili britansku vojsku u Burmi, gospodin Gandhi je počeo da poziva na ustanak u Indiji, a Englezi koji su živeli u civilnim i vojnim naseljima u Majapuru morali su priznati da budućnost ne sluti na dobro. Ali i ranije su se susretali s teškim trenucima i osećali su da su u stanju da se ponovo suoče s njima, da sada znaju na čemu su i da više nema mesta za preispitivanje dobrih i loših strana njihove kolonijalno-imperijalističke politike i uprave.

Kako su voleli da kažu u klubu, bilo je to pitanje redosleda važnosti, a kada su čuli da je gospođica Krejn, nadzornik oblasnih škola protestantskog misionarskog centra, skinula sliku gospodina Gandija sa zida radne sobe i da umesto indijskih gospođa na čaj sad zove mlade engleske vojnike, bili su joj istovremeno i zahvalni, i razgaljeni. U doba mira mišljenja mogu da budu različita i iščašena koliko ti je volja. U ratu moraš da zbiješ redove; a ako je reč o pitanju strana, gospođica Krejn konačno je pokazala na čijoj je.

¹ Majapur u kom se odigrava veliki deo tetralogije *Radž* zapravo je izmišljen grad. Pravi Majapur (*Mayapur*) ne nalazi se čak ni u istom kraju Indije; da bi naglasio razliku, Pol Skot ime fiktivnog Majapura piše kao *Mayapore*, što može biti i blaga aluzija na indijski izraz „Majapuri“ – zemlja iluzije, predeo mašte. Kako *Radž* umnogome i jeste knjiga o iluzijama, verovatno je da je pisac imao na umu i legendarni Majapuri. (Prim. prev.)

Malo ljudi je znalo da su indijske gospođe samoinicijativno prestale da dolaze na čaj u bungalov Edvine Krejn. Gospođica Krejn je podozrevala da su ih to muževi ubedili da odustanu od nedeljnih sastanaka, ne samo zbog toga što je nestala slika gospodina Gandija već i zato što bi se takve posete, u ovoj burnoj godini, mogle smatrati laskanjem Radžu. Najviše ju je bolelo što se nijedna gospođa nije potrudila da s njom porazgovara i kaže šta misli. Jedna po jedna, ili dve po dve, prestale su da dolaze, a kada bi ih sreća na bazaru ili na putu do škole, izmišljale su providne izgovore.

Bilo joj je žao zbog tih gospođa koje je uvek bodrila da budu iskrene prema njoj, ali ne i zbog portreta gospodina Gandija. Gospođe su makar imale izgovor. Gospodin Gandhi nije. Smatrala je da se poneo gnusno. Zapravo, osećala se izneverenom. Godinama se smejala Evropljanima koji su govorili da mu ne treba verovati, ali sada je gospodin Gandhi uputio Japancima nešto što je ličilo na otvoren poziv da mu priteknu u pomoć da oslobodi Indiju od Britanije – a ako misli da će oni biti bolji gospodari, onda njoj preostaje samo da pretpostavi da je izgubio razum ili da, što je još gore, otkriva da njegova filozofija nenasilja ima i mračnu stranu koja je poništava u svakom smislu. Izgleda da je to nasilje za njega trebalo da obave Japanci.

Reagujući u skladu sa svojim novootkrivenim nepoverenjem prema Mahatmi i razočaranjem u ponašanje gospođa (takvo razočaranje nimalo joj nije bilo nepoznato), pitala se nije li možda bilo bolje da je život provela među svojim narodom ubeđujući ga da ceni vrline Indijaca, umesto među Indijcima, pokušavajući da dokaže da ih makar jedna Engleskinja ceni i poštuje. Morala je priznati da bi istraživačka analiza njenog rada pokazala da su ljudi s kojima se najbolje slagala uglavnom bili oni mešane krvi, što je možda naglašavalo činjenicu da ni ona sama nije ni tamo ni ovamo – nastavnica bez pravih kvalifikacija, misionarka koja ne veruje u Boga. Indijci je nikada nisu u potpunosti prihvatili, a ona je odbacivala većinu Engleza. U

tome je bilo izvesne ironije. Indijci bi je možda shvatali ozbiljnije, mislila je, da nije predstavnik organizacije koju oni rado iskorišćavaju, ali o kojoj predubeđenja teško umiru. Po istom principu je verovala kako, da nije radila za misiju, nikada ne bi počela da poštuje Indijce zbog njihove ljubavi i divljenja prema deci, niti bi počela tako oštro da osuđuje svoju rasu, očigledno nemarnu i nezainteresovanu za tu poverenu joj decu i njihovu budućnost, kao i za dobrobit njihovih roditelja u sadašnjosti. Nikada nije oklevala da uputi kritike. A to je, verovatno, bila greška. Englezi su te kritike uvek shvatali veoma lično.

Ipak, gospođica Krejn je pripadala generaciji koja se pridržavala (čak i ako nije sasvim verovala u njih) određenih jednostavnih pravila konkretnog delovanja. Govorila je sebi da nikada nije kasno da se nešto popravi, ili pokuša da se popravi. Razmišljajući o mladim engleskim vojnicima, kojih je u Majapuru bilo sve više, i prisećajući se da većina njih izgleda kao da se prvi put odvojila od rodne kuće, pisala je štabnom oficiru, bila na razgovoru kod njega, i dogovorili su se da sredom od pet do pola sedam po podne ugošćava najviše dvanaestoricu njih odjednom. Štabni oficir joj je zahvalio na velikodušnosti i rekao da bi voleo kada bi više ljudi shvatalo šta engleskom momku znači da se opet nađe u domu, makar i na sat ili dva. Jer uprkos svome rodoljubivom busanju, dame iz vojne baze često su imale predrasude prema nižim činovima. Oficir to nije otvoreno rekao, ali moglo se naslutiti. Gospođica Krejn je po njegovom govoru i držanju zaključila da se i sam uzdigao sa dna. Rekao joj je kako se nada da neće imati razloga da zažali zbog svog poziva. Mladi vojnici, iako uglavnom nepravedno ocrnjeni, često zaista jesu neotesani i bučni. Neka ga samo pozove ako se pokaže da je to previše za nju i ako bude imala neku primedbu. Nasmejala mu se i podsetila ga da nikad nije živela pod staklenim zvonom, i da često čuje kako u Majapuru za nju govore da je prekaljen igrač.

Vojnici koji su dolazili u bungalov gospođice Krejn govorili su koknijem, ali nisu bili neotesani. S jednim izuzetkom, momkom po prezimenu Baret, krupnim šakama spretno su baratali tananim porcelanom. Nisu bili ni previše stidljivi, niti preterano bučni. Zabave su se uvek završavale u prijatnoj i opuštenoj atmosferi. Na kraju bi ona stajala na verandi i mahala im dok se udaljavaju stazom što vodi kroz njenu lepu, urednu baštu. Kada prođu kapiju, palili su cigarete i vraćali se u kasarnu u drugarskoj gomili, kloparajući čizmama po tvrdom putu. Pošto bi pomogla svom starom indijskom slugi Džozefu da raspremi, gospođica Krejn se povlačila u sobu da čita izveštaje i da se pozabavi pismima iz centrale misije, kao i da – pošto su vojnici dolazili na čaj sredom, a četvrtkom je ona pak obilazila školu u Dibrapuru, udaljenu oko sto dvadeset kilometara, i ostajala tamo da prenoći – pripremi putnu torbu i potraži tvrde bombe u limenoj kutiji, na poklon dibrapurskoj deci. Dok je to obavljala, nalazila je vremena i da razmišlja o vojnicima.

Postojao je jedan naročit momak koji je redovno dolazio i koji joj je bio posebno drag. Prezivao se Klensi. On je bio ono što bi pripadnici srednje klase njene generacije nazvali rođenim džentlmenom. Klensi je bio taj koji je sedao poslednji i ustajao prvi, Klensi je uvek vodio računa da i ona dobije parče voćne torte koju je lično spremila, i da šećer obavezno stigne i do nje pre nego što se činiya vrati na sto. Uvek ju je pitao kako je i davao je najbistrije odgovore na njena raspitivanja o njihovoj obuci, zabavama i društvenom životu u kasarni. I dok su joj se drugi obraćali sa „gospođo“ ili „gospoja“, Klensi ju je uvek zvao gospođicom Krejn. Ona sama bila je cepidlaka u nastojanju da zapamti njihova imena i udostojavala ih je titulom „gospodine“. Znala je da obični vojnici mrze kada im se žene obraćaju samo po prezimenu. I mada nikada nije propustila da mu se obrati sa „gospodine Klensi“, kada je razmišljala o njemu, bio je samo Klensi. Lepo prezime, pa i prijatelji su ga zvali tako, ili Klens.

Klensija su, primećivala je sa zadovoljstvom, drugovi voleli. Njegova pažnja prema njoj nije nailazila na prezir ili podsmeh. Činilo se da je stvoren da bude vođa. Izazivao je poštovanje. Bio je zgodan i smeđa uniforma mu je stajala bolje nego ostalima. Samo naglasak, i ruke – sa izlomljenim noktima, nikada sasvim čiste od tragova ulja i masti za podmazivanje pušaka i pištoljâ – pokazivali su da je reč o običnom pripadniku krda.

Ponekad, kada oni odu, a ona ostane da se bakće svojim fasciklama i razmišlja o njima, bivala je tužna. Neki od tih momaka, Klensi verovatnije od drugih, jer bio je predodređen za odgovoran položaj, možda će poginuti. A jedna druga pomi-sao kojoj nije mogla da se odupre, da joj se oni svi verovatno kradom smeju i iza leđa pričaju o njoj kao o babadevojci koja služi čaj i keks, rastuživala ju je, ali nekako drugačije.

Ona je bila, kao što su u centrali misije znali, inteligentna žena s dobrim opažanjem, kod koje su razumevanje, zdrava pamet i sposobnost organizacije više nego nadoknađivali sve što je sumnjivo kod žene koja radi za hrišćansku misiju: agnosticizam, na primer, i njene u korenu antibritanske, a proindijske naklonosti.

Edvina Krejn je u Indiji proživela trideset pet od svojih pedeset sedam godina. Rodila se u Londonu 1885. u manje-više dobrostojećoj porodici srednje klase; majka joj je rano umrla, te je mladost i devojačke godine provela starajući se o propalom i usamljenom ocu, upravniku škole koji je malo isuviše zavoleo flašu i sopstveno društvo, tako da su se oni malobrojni porodični prijatelji s vremenom udaljili od njih, baš kao i učenici što su pohađali njegovu privatnu školu. Umro je jednog edvardijanskog leta kada je Edvina imala dvadeset jednu godinu, ostavivši je bez prebijene pare i nesposobnu za bilo šta, kako je smatrala, izuzev za posao plaćene družbenice ili domaćice. Miris precvalih lipa ostao je za nju od tada miris smrti. Smatrala

je sebe srećnom kad je dobila svoj prvi posao, kao guvernanta razmaženom dečaku koji ju je zvao „Roda“² i koji je jednom pokušao da je zaprepasti ponešto preranim seksualnim nastupom u dečjoj sobi.

Nije se zaprepastila. U poodmaklim stadijumima očeve bolesti morala je da se bori s njegovom pohotljivošću, a pre toga s pijanim ispadima u kojima se nije libio ni da joj priča o nekim njoj još nepoznatim životnim činjenicama, ili da joj se ruga zbog dugačkog nosa i neuglednosti, i slabih nada da će se udati. Trezan, uvek se stideo, ali bio je prevelika kukavica da joj to kaže. Razumela je to i zato je naučila da ceni hrabrost kod drugih i da se trudi, ne uvek uspešno, da je i sama pokazuje. Na neki način, otac joj je bio namesto deteta. Plakala je kada je umro, zatim obrisala oči i prodala najveći deo preostale imovine da bi platila pristojnu sahranu, pošto je odbila novčanu pomoć bogatog strica koji se držao po strani sve dok joj je otac bio živ i moralnu podršku siromašnih rođaka koji su se pojavili po njegovoj smrti.

Zbog toga je dečak nije zaprepastio. Niti ju je pak očarao. Živeći sama sa ocem, počela je da veruje da su njih dvoje od neke druge vrste, obeleženi da nose poseban krst sačinjen od plemenitog siromaštva i pijanstva, ali i ovo bogato i odmereno domaćinstvo u koje je sada stupila delovalo je nesrećno, a zbog toga je njoj znani svet počeo da izgleda tragično mali baš u trenutku kada je mogao da joj se otvori. I upravo ta njena želja da pronade sebi mesto u nepoznatom svetu koji bi joj bio nov i svež, i ako ne radostan, a ono makar pustolovan i vredan truda, navela ju je da se prijavi za dadilju-družbenicu kod jedne dame što se vraćala u Indiju sa dvoje male dece. Dama je bila krhka, bledog lica, ali se pokazala vrlo živahnom, i rekla joj je da će žena koja dobije taj posao, ako se dobro pokaže na putu, ostati s njima u Indiji, s izgledima da postane i guvernanta. Ako

² Englesko prezime *Crane* inače može značiti „čaplja“, a pominje se da je gđica Krejn visoka i da ima dugačak nos. (Prim. prev.)

ne budu zadovoljni njome, lako će naći sličan posao kod neke porodice koja se vraća kući, a ako ni to ne uspe, povratak će joj biti plaćen. Izgleda da se dami dopala, i tako je gospođica Krejn dobila posao.

Putovanje je bilo prijatno jer se gospođa Nezbit-Smit prema njoj odnosila kao prema članu porodice, a deca, plavooka devojčica i plavooki dečak, rekla su da je vole i da žele da zauvek živi s njima. Kada su stigli u Bombaj, sačekao ih je major Nezbit-Smit, koji ju je takođe prihvatio kao člana porodice; ali gospođica Krejn nije mogla da ne primeti kako se majorova supruga postepeno povlači u sebe, a kada su stigli do majorovog boravišta u Pandžabu, ponašala se prema njoj ne baš kao prema posluži, ali možda kao prema siromašnoj rođaci koju je porodica nekako natovarila sebi na grbaču, pa zasad to makar koristi. Gospođici Krejn je to bio prvi susret sa snobizmom u inostranstvu, koji nikada nije isti kao snobizam kod kuće jer je zakomplikovan zahtevima, nekada i oprečnim, belaćke solidarnosti i belaćke nadmoćnosti. Njeni poslodavci osećali su dužnost da joj ukazuju poštovanje koje bi uskratili čak i Indijcima najvišeg porekla, a istovremeno i obavezu da je smeste na jednu od najnižih prečaga lestvice sopstvenog samodovoljnog društva – nižu van domaćinstva nego u njemu, gde je, naravno, zauzimala daleko viši položaj od bilo kojeg slugu urođenika. Gospođici Krejn nije se dopadala ta opsednutost pitanjem ko je ko i zašto. To se nije slagalo sa sve slobodoumnijim semenetom njene samouverenosti i svesti. Takođe, kao da je veoma otežavalo život. Činilo joj se ponekad da je gospođi Nezbit-Smit teško da odluči kakav izraz lica da namesti kada razgovara s njom, te je rešila da taj čest izraz zabrinutosti, čak i bola što uopšte mora da govori, pripiše njenoj zbnjenosti.

Sa Nezbit-Smitovima ostala je tri godine. Bila je snažna, što je značilo da je retko bolovala čak i u tako nezdravom podneblju. Volela je decu, a ljubaznost slugu pomogla joj je da prevaziđe stidljivost koju je osećala kod kuće. Bila je tu i Indija,

koja joj je se u početku činila čudnom, čak i strašnom, ali sada je bila puna nadoknada, teških da se imenuju, no ona ih je osećala u srcu. Ranije je imala vrlo malo prijatelja i još se osećala izolovanom od ljudi kao pojedinaca, ali sada je već bila svesna duha zajedništva. Znala je da taj duh izvire iz retko izraženog ali uvek prisutnog, čak i kada se ne čuje, plemenskog poziva na solidarnost, sastavnog dela istog onog društvenog obrasca koji je rano uočila i s kojim se nije slagala. I dalje se nije slagala s njim, no bila je bar dovoljno iskrena da prizna da je to uvek sumoran ali ipak stamen izvor utehe i zaštite. Bilo je mnogo razloga za strah u Indiji, i bilo je lepo osećati se bezbedno, znati, bez obzira na to kako se gospođa Nezbit-Smit povremeno ponaša prema njoj, da bi se ona i njoj slični uvek okupili ako bi se našla u bilo kakvoj opasnosti izvan začaranog kruga povlašćenih u čijem prikrajku provodi dane. Znala je da je ta Indija koju ona smatra punom nadoknada samo Indija belaca. Ali i to je bila bar neka Indija, i bar neki početak.

U to vreme se i zaljubila, ne u mladog pomoćnika kapelana u postaji, koji je ponekad držao službu božju u oblasnoj protestantskoj crkvi (što bi čak bio moguć par, zapravo ju je za njega gospođa Nezbit-Smit, kada je lepo raspoložena, zadirkivala i s osmehom je gurala prema njemu), već beznadežno i tajno u poručnika Orma, koji je bio lep kao Apolon, ljubazan, nežan i druželjubiv prema njoj kao neki junak ljubavnog romana, potpuno nesvestan i neobazriv prema njenom divljenju jer mu je naočit izgled i te kako omogućavao da ga u postaji te godine primeti velik broj lepih, dobrostojećih devojaka među kojima je mogao da bira: beznadežno zaljubljena jer nije imala nade, potajno zaljubljena jer je otkrila da ne crveni i da se ne ponaša čudno u njegovom prisustvu, tako da gospođa Nezbit-Smit, čak i da se potrudila da obrati pažnju na ponašanje dadilje svoje dece prema tako sjajnom mladiću, u svakom smislu, kao što je poručnik Orm, ne bi mogla da zaključi da gospođica Krejn žudi za nečim što joj je po nepisanom ali osveštanom pravilu

potpuno nedostupno. To što niti je crvenela, niti se ponašala čudno zbunjivalo je gospođicu Krejn. Srce joj jeste tuklo kada je stajao blizu nje, i možda su joj se malo sušila usta, ali njena osećanja, zaključila je, sigurno su bila suviše snažna, suviše zrela da bi se ponašala kao one ustreptale glupačice koje pojma nemaju šta je stvarni život.

Kada je poručnik Orm prekomandovan u drugu bazu, još neobavezan i sa svojom uobičajenom blistavom srećom, kao generalov ađutant, na očaj i razočaranje dvadesetak lepotica, isto toliko sasvim običnih devojaka, kao i svih njihovih majki, niko, verovala je gospođica Krejn, ne bi poverovao u kolikoj je meri njegov odlazak pomračio njen život. Samo su deca, dva njoj najprisnija ljudska bića, primetila da se njeno ponašanje promenilo. Posmatrali su je još neobično plavim, ali sada starijim, proračunatim očima dobrostojeće klase, i govorili: „Šta nije u redu, gospođice Krejn? Da vas nešto ne boli, gospođice Krejn?“, i igrali su i pevali oko nje: „Vidi staru čaplju, sve joj suze kaplju“, tako da se iznervirala, izudarala ih i oterala uplakane kroz hlad i sunce da ih uteši njihova stara aja³, koju će, znala je, sada još više voleti.

Pred početak narednog vrelog perioda puku majora Nezbit-Smita naređeno je da se vrati kući. „Ja i deca ćemo krenuti ranije“, čula je kako gospođa Nezbit-Smit govori prijateljici, „i s nama, naravno, ide i Krejnova“. Kada je o njoj govorila pred drugima, gospođa Nezbit-Smit spominjala ju je kao Krejnovu, ali u lice i pred decom zvala ju je gospođicom Krejn, a u retkim trenucima topline i zahvalnosti – Edvinom, kao na primer dok bi ležala u zamračenoj rashlađenoj sobi, a gospođica Krejn klečala pored kreveta i kolonjskom vodom joj ublažavala još jednu od njenih užasnih glavobolja.

Danima pošto je čula za očekivani povratak u Englesku, gospođica Krejn obavljala je dužnosti ne razmišljajući ni o čemu naročitom, jer je pre izvesnog vremena odlučno izba-

³ Na hindiju: dadilja Indijka. (Prim. prev.)

cila poručnika Orma iz glave, a nije bilo ničega što bi zauzelo njegovo mesto. „A on je bio“, govorila je sebi sada, „maštarija, obično zanošenje koje nikada nije ni imalo nade da se obistini. Sada kada sam proterala to zanošenje iz misli, mogu da ih vidim onakvim kakve su, kakve su oduvek bile, prazne, izgladnele, čekajući da budu ispunjene. Čime će se ispuniti kod kuće u Engleskoj? Brigom o deci dok rastu, postaju starija, prevazilaze me? Zamenom ove dece nekom drugom decom i drugom gospođom Nezbit-Smit umesto ove? Domaćinstvima koja nisu ista, a ipak su ista? I tako iz godine u godinu, kao Krejnova, gospođica Krejn, i ponekad, sve ređe, dok u potpunosti ne nestane, Edvina?“

U večernjim satima između pet – kada su deca pila čaj pa zatim, privremeno, u potpunosti prelazila u ruke staroj aji radi igre i kupanja – i sedam sati, kada je nadgledala njihovu večeru pre nego što i ona ode da jede, sama ili, ako okolnosti to dozvoljavaju, s porodicom, gospođica Krejn bila je slobodna. Najčešće je ta dva kratka sata provodila u svojoj sobi, kupala se, odmarala, čitala, povremeno pisala pisma drugima poput nje, devojkama koje su promenile postaju ili se vratile u Englesku. Ali sada je osećala nemir, pa je počela da obuva čizme i, sa otvorenim i zaštitnički podignutim suncobranom, šetala po civilnoj četvrti, ulicom u kojoj se nalazio bungalov Nezbit-Smitovih. Uličica je bila zaklonjena drvećem što se postepeno proređivalo kako su bungalove zamenjivale obrađene njive. Nekada je išla i u suprotnom smeru, prema bazaru iza kojeg se nalazila železnička stanica i urođenički grad, u koji je zašla samo jednom – s društvancetom nasmejanih dama sa bojažljivim pratiljama u kočijama, i u hrabroj pratnji gospode – da obiđu nekakav hinduistički hram koji ju je preplašio, kao što ju je i stari grad preplašio svojim uskim, prljavim ulicama, odvratnim siromaštvom, promuklom, neskladnom muzikom, bolesnim psima, izgladnelim sakatim prošnjacima, debelim, belim, svetim bramanskim bikovima i odrpanim stanovnicima, i ženskim i muškim, koji su se držali

krajnje prezrivo u poređenju sa slugama i drugim zvaničnim službenicima indijskog porekla u naselju.

Tog dana kada je zatekla sebe kako preispituje izgled za budućnost, nalik, kako se činilo, slici koja se odražava u nizu ogledala sve dok ne postane presitna da bi je oko uopšte primetilo – niz dece i Nezbit-Smitova i Edvinâ Krejn koji se smanjuje – upravo ju je ta šetnja u koju je krenula u pet i dovela do otvorenog prostora odakle je put vodio u daljinu. Kada je stigla do te tačke, stala je plašeći se da nastavi. Sunce je i dalje bilo jako, još dovoljno visoko da je natera da žmiri dok gleda ispod oboda šešira i pamučnog platna suncobrana prema horizontu ravne, široke, ogromne Pandžapske visoravni. Deluje nemoguće, razmišljala je, da se svet nastavlja i izvan te udaljene granice, da se negde priroda menja, da se izdižu brda i šume i planinski venci čiji se vrhovi bele od večnog snega, gde izviru reke. Činilo se nemogućim i da se iza tih planina nalazi okean u koji se te reke ulivaju. Osećala se sitnom kao patuljak, izglednelog duha, pritisnuta ogromnom težinom zemlje i vazduha i nepojmljivog prostora u kojem je čak i lepetavim vranama što kruže teško da se održe. I na trenutak je pomislila da ju je dodirnuo težak prst nekog boga; ne njoj znanog, uzdižućeg, sveopraštajućeg Boga kojem se makar automatski molila, već jednog ni benignog ni malignog, ni stvarajućeg ni razarajućeg, ni usnulog ni budnog, ali prisutnog boga koji se svom svojom težinom navalio na svet.

Priznajući da žene poput nje teže da se okrenu veri, pa čak i da u njoj potraže utočište, sledeće večeri krenula je u suprotnom smeru, i kada je stigla do protestantske crkve, pribrala se i krenula širokom šljunčanom stazom, prošla pored grobnih humova obeleženih nadgrobnim pločama onih što su umrli daleko od kuće, ali koje bi, kada bi se nešto probudili na mestu svog večnog počinka, mogao da uteši engleski izgled crkve i njenog dvorišta, i posađenog zelenog drveća. Bočna vrata crkve imala su rezu. Ušla je i sela na klupu u poslednjem redu, zureći u oltar

i kroz istočni prozor, čija su šarena stakla koja je gledala svake nedelje u društvu Nezbit-Smitovih postajala sve tamnija.

Bog ove crkve bio je blag, prislan, utešan bog. Nosila ga je u srcu, ali ne i u duši. Verovala je u njega kao utešitelja, ali ne i kao u iskupitelja. On je u velikoj meri bio bog zajednice, ne one tamnolute zajednice što se bori za život pod težinom pandžapskog neba, već one povlašćene zajednice bele puti čiji je ona marginalni pripadnik. Pitala se da li bi za njega bila Krejnova, ili gospođica Krejn, ili Edvina. Kad ga je zamišljala kao Sina, pretpostavljala je da bi bila Edvina, ali za Boga oca u svome gnevu sigurno bi bila Krejnova.

„Gospođice Krejn?“

Iznenadena glasom, osvrnula se. Bio je to kapelan, postariji muškarac s ostrim ružičastim nosom i vencem upadljivo bele kose oko zbrčkane staračke glave. Prezivao se Grant, što je izazivalo suzdržane osmehe za vreme službe kada bi recitovao molitve koje su počinjale sa „Usliši naše molitve, Bože“.⁴ Sada se smešila, mada joj je bilo neprijatno što ju je zatekao tu, što se odala kao žena kojoj sasvim sigurno treba podrške, a ne odmora. Obična, pomalo konjasta žena od dvadeset i pet-šest godina, sama u praznoj protestantskoj crkvi, na dan kada nema službe, nekako odmah biva obeležena. U poznijim godinama, gospođica Krejn počela je da smatra baš taj trenutak onim trenutkom koji ju je uverio u to da će ostati neudata.

„Odmarate se od poslova“, rekao je gospodin Grant pevucavim propovedničkim glasom, pa dodao otvorenije, kada je klimnula glavom i spustila pogled u krilo: „Mogu li nekako da pomognem, dete?“, tako da joj je neočekivano došlo da zaplače: otac ju je često zvao detetom u trenucima kad je trezan, trenucima ljubavi. Ipak, nije zaplakala. Nije zaplakala još od očeve smrti, i mada će doći vreme kada će ponovo zaplakati, ono još nije bilo nastupilo. Glasom čija ju je postojanost ohrabrila, rekla je: „Razmišljam o tome da ostanem ovde“, i videvši

⁴ Na engleskom: *grant* – usliši. (Prim. prev.)

sveštenikovu zbuljenost, način na koji se osvrnuo po crkvi kao da je tu počelo da se dešava nešto na šta se niko nije potrudio da ga upozori, ali za šta gospođica Krejn očigledno zna i misli da zbog toga vredi tu ostati, objasnila je: „Mislim na Indiju, kada se Nezbit-Smitovi vrate kući.“

Sveštenik je rekao: „Shvatam“, i namrštió se, možda zato što ih je nazvala Nezbit-Smitovima. „To ne bi trebalo da bude teško, gospođice Krejn. Čini mi se da bi vredelo preći pukovniku i pukovnikovici Inglbi, na primer. Znam da imaju lepo mišljenje o vama. Major i majorica Nezbit-Smit su o vama uvek pohvalno govorili.“

Budućnost se činila mračnom; prazna bezoblična površina u čijem središtu je tačkica svetla, sve što je, izgleda, ostalo od Edvine Krejn.

„Mislim da bih volela“, rekla je, izražavajući misao koja sve do ovog trenutka nije čestito ni bila misao, „da se obučim za neku službu u vašoj misiji.“

Seo je pored nje i zajedno su posmatrali istočni prozor.

„Ne“, nastavila je, „ne da širim Reč božju. Nisam istinski pobožna.“ Pogledala ga je. Još je posmatrao prozor. Činilo se da ga njeno priznanje nije previše pogodilo. „Ali postoje škole, zar ne?“, kazala je. „Mislim na obuku za rad u misionarskim školama.“

„A, da, sad razumem, ne da učite našu decu, već decu naše tamnopute braće u Hristu?“

Klimnula je glavom. Shvatila je da je prestala da diše. Okrenuo se i pažljivo je pogledao, a zatim upitao: „Jeste li videli ovdašnju školu?“

Da, videla je školu, blizu železničke stanice, ali – „Samo spolja“, rekla mu je.

„Jeste li nekad razgovarali s gospođicom Vilijams?“

„Ko je gospođica Vilijams?“

„Učiteljica. Ali čisto sumnjam da je poznajete. Ona je dama mešane krvi. Da li biste voleli da posetite školu?“

„Veoma.“

Sveštenik je klimnuo glavom, a zatim, kao da je malo bolje razmislio, rekao: „Onda ću to urediti, i ako ostanete pri svojoj želji, pisaću nadzorniku u Lahoru, mada nećete baš mnogo šta moći da prosudite po maloj školi gospođice Vilijams.“ Odmahnuo je glavom. „Ne, gospođice Krejn. U ovom području nismo imali naročitog uspeha, mada smo ga imali više od katolika i baptista. Naravno, postoji velik broj škola različitih veroispovesti širom zemlje, i sve su posvećene obrazovanju onih koje, pretpostavljam, moramo da označimo kao neznabošce. U tom pogledu crkva i misionarski centri uvek su prednjačili. Vlada je, recimo to tako, spora da uvidi prednosti. Izgleda da isto važi i za Indijce. Na primer, ovdašnja škola. U najboljem slučaju ima šaćicu dece. Kada je vreme svetkovina, nema nijednog deteta. Mislim, naravno, na hinduističke i muslimanske svetkovine. Znaite, deca uglavnom dolaze zbog lepinja, a u poslednjim nemirima škola je zapaljena, ali to je bilo pre nego što ste vi došli.“

Nije ona mislila na misionarsku školu, tu kod pruge, iz privatnog džepa finansiranu hrišćansku školu „Džozef Vejnrajt“ za evroazijsku decu, sinove i ćerke vojnika, železničkih službenika i nižih civilnih činovnika čija je krv pomešana s krvlju mesnog stanovništva. Misionarska škola je bila na obodu samog starog grada, bedna, mala, četvrtasta zgrada s krovom od rebrastog lima u obzidanom dvorištu bez trave; ni po čemu se nije razlikovala od ostalih zgrada izuzev po krstu grubo namalanom na žutom malteru iznad vrata. Bilo joj je isuviše neprijatno da prizna grešku gospodinu Grantu, koji ju je doveo tongom⁵ i sada joj je pomogao da siđe i poveo je prema otvoru u zidu, gde je nekada, pre poslednjih nemira, možda postojala kapija.

⁵ Na hindiju: dvokolica koju vuče konjska zaprega ili bicikl, za dva ili četiri putnika. (Prim. prev.)